

TADEUSZ KAJAN

WYZWOLENIE ZIEM WOJEWÓDZTWA ZIELONOGÓRSKIEGO W 1945 ROKU

Radziecki historyk drugiej wojny światowej G. Deborin, kreśląc ogólną charakterystykę zimowej ofensywy 1945 r., składającej się z szeregu związanych z sobą operacji, akcentuje:

„Pierwszą z nich była operacja Wisła—Odra wojsk I Frontu Białoruskiego, II Frontu Ukraińskiego i prawego skrzydła IV Frontu Ukraińskiego. Celem tej operacji było rozbicie niemieckiej Grupy Armii „A” w składzie trzydziestu sześciu dywizji oraz wyzwolenie Polski i części Czechosłowacji i wyjście nad rzekę Odrę i dalekie przedpola Berlina”¹⁾).

W pierwszych pięciu dniach (12 — 17 stycznia 1945 r.) wojska I Frontu Białoruskiego (dalej w skrócie — 1FB) i I Frontu Ukraińskiego (dalej w skrócie — 1FU) przełamały obronę nieprzyjaciela na długości 500 km i rozbijając główne siły dowodzonej przez gen. Harpego Grupy Armii „A”, stworzyły warunki do szybkiego rozwinięcia natarcia na znaczną głębokość — to jest bezpośrednio do linii Odry i zdobycia podstawy wyjściowej do szturm na Berlin. Podczas tej fazy operacji Wisła—Odra nastąpiło wyzwolenie głównego masywu ziem województwa zielonogórskiego.

Na obszarze tym znajdowała się istotna część hitlerowskiego systemu obronnego. A więc — idąc od północy na południe: w okolicach Gorzowa Wlkp. rozpoczynały się fortyfikacje Wału Pomorskiego, poprzedzone linią umocnień nadnoteckich; między Wartą a Odrą na linii Santok — Brody zmontowany był system fortyfikacyjny — Międzyrzecki Rejon Umocniony, posiadający na zapleczu mniejsze pasy obronne Cybinka — Gorzów Wlkp., Stubice — Słońsk i fortyfikacje nabrzeża odrzańskiego, a na przedpola rubież obronną na linii jezior obrzańskich; wzdłuż Odry od rejonu Sulechów — Cigacice pobudowane były umocnienia Linii Odrzańskiej. Na ziemiach tych łączyły się trzy podstawowe elementy niemieckiego systemu obronnego między Bałtykiem a Sudetami, osłaniające bezpośrednio centrum III Rzeszy, a mianowicie: Wał Pomorski, Międzyrzecki Rejon Umocniony i Linia Odrzańska, stanowiące tzw. odrzańską rubież obronną, w której szczególną rolę wyznaczono miastom zamienionym na twierdze. Dwie z nich znajdowały się na obszarach województwa zielonogórskiego — Kostrzyn n/O, broniący wideł Warty i Odry i najkrótszych podejść na przedpola Berlina oraz Głogów, spełniający rolę ryglowej pozycji północnego odcinka Linii Odrzańskiej²⁾).

Kiedy rozwój wydarzeń na froncie wschodnim przerósł wyobrażenia brunatnych władców, jedyną ich nadzieją na powstrzymanie radzieckiego natarcia stały się fortyfikacje

odrzańskiej rubieży obronnej. Z myślą o skutecznych, opartych o nie walkach obronnych, przeprowadził Hitler reorganizację frontu wschodniego, nieustannie wówczas uzupełnianego z odwodów i przerzutów z frontu zachodniego.

Na Wale Pomorskim i w Międzyrzeckim Rejonie Umocnionym miała się bronić nowo utworzona Grupa Armii „Wisła”, dowodzona przez Himmlera. Na Linii Odrzańskiej natomiast radzieckie natarcie powstrzymać miała zreorganizowana Grupa Armii „A”, przemianowana na Grupę Armii „Środek”, pod nowym dowództwem, które powierzono gen. Schoernerowi.

Himmler dysponował rejterującą spod Warszawy 9 Armią, niedobitkami 2 Armii, które przebiły się z Prus Wschodnich, przerzuconą spod Królewca 3 Armią Pancerną i sformułowaną pospiesznie 11 Armią Pancerną, w której główny trzon stanowiły siły Waffen SS. Schoerner z kolei dowodził 4 Armią Pancerną, 17 Armią i 1 Armią Pancerną.

Na ziemiach województwa zielonogórskiego pozycje obronne zajmowały: w rejonie Linii Odrzańskiej na odcinku Krosno n/O — Ścinawa 4 Armia Pancerna, a na północy — podporządkowane Himmlerowi — 9 Armia i 11 Armia oraz wprowadzane do walki nowe jednostki z odwodów Naczelnego Dowództwa Wojsk Lądowych, gdzie szefem sztabu generalnego był gen. Guderian.

Żadne z hitlerowskich posunięć obronnych nie powstrzymało nacierających wojsk 1 FB i 1 FU. 21 stycznia 1945 r. przekroczyły one dawną granicę polsko-niemiecką, a po tygodniu walk czołówki ich wkroczyły na obszary dzisiejszego województwa zielonogórskiego.

28 stycznia 1945 r. żołnierze 5 Armii Uderzeniowej gen. Bierzarina, wspomagani przez oddziały 2 Armii Pancernejskiej gen. Bogdanowa, wszczynają walki o przełamanie umocnień nad Drawą i Notecią, a w pasie działania 1 FU oddziały 3 Armii Gwardii gen. Gordowa walczą w rejonie Głogowa. Siłami nacierającymi w ramach dwóch frontów rozpoczęło się wyzwolenie ziem województwa zielonogórskiego.

Celem przejrzystego odtworzenia radzieckich zmaganiń wyzwoleniczych na obszarach nazywanych obecnie regionem lubuskim, przebieg walk przedstawimy w odpowiednim dzienniku. Użyte w nim skróty nazw oddziałów radzieckich oznaczają:

1) w pasie działania 1FB marsz. Żukowa: 1APG — 1 Armia Pancerna Gwardii gen. Katukowa, 2AP — 2 Armia Pancerna gen. Bogdanowa, 5AU — 5 Armia Uderzeniowa gen. Bierzarina, 8AG — 8 Armia Gwardii gen. Czujkowa, 33A — Armia gen. Cwietajewa, 59A — 69 Armia gen. Kołpakczy;

2) w pasie działania 1FU marsz. Koniewa: 3AG — 3 Armia Gwardii gen. Gordowa, 4AP — 4 Armia Pancerna gen. Leliuszenko, 13A — 13 Armia gen. Puchowa.

Dzieło wyzwolenia ziem województwa zielonogórskiego przypadło w udziale wymienionym wyżej armiom.

Rok 1945 data	1FB	1FU
28 — 30. I.	Wojska 5AU, wspierane oddziałami 2AP, przełamują umocnienia nadnotecie i prowadzą walki oczyszczające w rejonie Drezdenko—Dobiegnow—Santok, forsując tym samym płd. odcinek Wału Pomorskiego.	3AG wszczynają walki na dalekich przedpolach Głogowa, opanowując na płd. od twierdzy podejścia do Odry.

Materiały i źródła

Rok 1945 data	1FB	1FU
29. I.	<p>Wyzwolenie Drezdenka, Dobieg-niewa, Strzelec Krajeńskich (5AU i 2AP).</p> <p>Czołówka 1APG, ścigając nie-przyjaciela, wyprzedza o 25 km główne siły armijne i po opano-nowaniu Trzciela wkracza na przedpola MRU³⁾.</p>	
30. I.	<p>W nocy z 29 na 30 czołówka 1APG (brygada płk. Gusakow-skiego) jako pierwszy oddział ra-dziecki przełamuje w marszu na linii Wysoka — Małuszów MRU. Wyzwolenie Santoku (5AU).</p> <p>Walki na całej długości przedpo-la MRU wszczynają 1APG, 8AG, 33A i 69A.</p> <p>Wyzwolenie Zbąszynka i Pszcze-wa (1APG i 8AG) oraz Babimo-stu i Kargowej (33A i 69A).</p>	<p>Oddziały walczące na styku 1FB i 1FU, rozbijając w marszu silne zgrupowanie niemieckie wycofu-jące się spod Kalisza, przekra-czają dawną granicę polsko-nie-miecką na linii Osowa Sień — Lgiń.</p>
30 — 31. I.	<p>Walki o przełamanie MRU na całej linii od Santoka do Brodów.</p>	
31. I.	<p>Po oskrzydleniu od płn. i od płd. oddziały 5AU i 2AP szturmem zdo-były Gorzów Wlkp.</p> <p>Opanowując w marszu Witnicę, oddziały 5AU wyszły nad Odrę na płn. od Kostrzyna, wszczyna-jąc ciężkie walki o opanowanie przyczółków.</p>	
31. I. — 1. II.		<p>Zacięte walki o oskrzydlenie Gło-gowa od wsch. Na płd. od tego rejonu siły radzieckie toczą boje o rozszerzenie ważnego dla przy-szłego natarcia zaodrzańskiego przyczółka pod Ścinawą.</p>
1. II.	<p>Wyzwolenie Skwierzyny, Bledze-wa, Torzymia (1APG i 8AG).</p>	<p>Walczące na styku 1FB i 1FU od-działy zajmują Kolsko, Konotop, Bojadła i wychodzą nad Odrę. Siłami 4AP i 13A został zdobyty przyczółek pod Ścinawą.</p>

Materiały i źródła

Rok 1945 data	1FB	1FU
1 — 2. II.	Nad Odrę na płn. od Słubic wychodzi brygada płk. Gusakowskiego, za którą podążają główne siły radzieckie nacierające w widłach Warty i Odry.	
2 — 3. II.	Walki 5AU nad Odrą i na przedpolach zewnętrznych umocnień twierdzy Kostrzyn. Siły czterech armii toczą boje. oczyszczające w MRU.	
2. II.	Wyzwolenie Ośna Lubuskiego (1APG).	
3. II.	Wyzwolenie Sulęcina, Rzepina, Słońska i Torzymia (1APG i 8AG).	
4. II.	Wyzwolenie Słubic (1APG) oraz Sulechowa (33A i 69A).	
5. II.	Wyzwolenie Górzycy (1APG i 8AG) oraz Cybinki i opanowanie od płn. ujścia Nysy Łużyckiej do Odry (33A i 69A). Od płn.-zach. i pld.-zach. siłami 1APG, 8AG i 5AU rozpoczyna się oblężenie twierdzy Kostrzyn.	
8. II.		Z przyczółka ścinawskiego 3AG naciera w kierunku Nowa Sól — Zielona Góra, a 4AP i 13A na osi Szprotawa — Żary.
8 — 10. II.		Walki 3AG na zach. przedpolach twierdzy Głogów.
11. II.		Wyzwolenie Przemkowa (4AG i 13A). Rozpoczynają się walki o Szprotawę. 3AG zamyka pierścień okrążenia twierdzy Głogów.
12 — 16. II.		Walki nad środkowym Bobrem po obu stronach rzeki. Oddziały radzieckie rozbijają kontruderzenia idące z rejonów Krosna i Żagania. Szereg miejscowości, w tym miasta Żary, Żagań, Lubsko przechodzą z rąk do rąk.

Materiały i źródła

Rok 1945 data	1FB	1FU
13. II.		Wyzwolenie Bytomia (3AG).
14. II.		Wyzwolenie Nowego Miasteczka, Kozuchowa, Nowej Soli (3AG) oraz Szprotawy (3AG).
15. II.		Wyzwolenie Żar, Jasienia i Lub-ska (4AP i 13A) oraz Zielonej Góry (3AG).
16 — 18. II.	Z rejonu Choszczno—Stargard w kierunku na Gorzów Wlkp. ruszyło niemieckie natarcie na prawy skraj 1FB. Wojska hitlerowskie posunęły się zaledwie 10—15 km. naprzód, po czym zostały okrążone i rozbite.	Walki nad dolnym Bobrem.
18. II.		Wyzwolenie (po tygodniowych walkach) Żagania (13A) oraz Nowogrodu Bobrzańskiego (3AG).
20. II.		Wyzwolenie Krosna (3AG).
20 — 25. II.		Walki o zdobycie obszaru między Bobrem a Nysą, gdzie w silne punkty oporu zamieniono Gubin, Brody, Mużaków, Zasieki, Tuplice, Trzebiel, Łęknice, Przewóz, Gozdnicę, Sanice.
22. II.		Opanowanie w kilku punktach brzegów Nysy na linii Zasieki — Przewóz.
22 — 24. II.		Szczególnie zaciekle walki na stukilometrowym odcinku Nysy na pld. od Gubina.
28. II.		Wyzwolenie (siedmiokrotnie uprzednio zdobywanego) Gubina (3AG i 13A).
1. III.	Z rejonu Gorzów Wlkp.—Strzelce Krajeńskie — Dobiegniew rusza natarcie radzieckie na pld. odcinek Wału Pomorskiego, który przełamany zostaje między Choszcznem a Szczecinkiem.	W rękach wojsk radzieckich znajduje się ptn. obszar Dolnego Śląska (na ptn. od linii Zgorzelec — Legnica), z wyjątkiem obleganego Głogowa.
12. III.	Zdobyte zostają pierwsze dzielnice Kostrzyna.	

Rok 1945 data	1FB	1FU
13. III.	W Kostrzynie oddziały radzieckie walczą na przedpolach fortów rzecznych.	
15. III.		Ruszają pierwsze bezpośrednie szturmy na twierdzę Głogów.
17 — 20. III.	Oddziały radzieckie opanowują nabrzeże Odry od rejonu Kostrzyn do Dąbia, zdobywając i rozszerzając przyczółki na zach. brzegu rzeki na linii Krajeńsko—Cedynia.	
30. III.	Rozbite zostają forty na Odrze—po blisko dwumiesięcznym oblężeniu wyzwolony zostaje Kostrzyn.	
1. IV.		W Głogowie oddziały radzieckie toczą uliczne walki oczyszczające.
2. IV.		Podpada się reszta załogi twierdzy broniąca się jeszcze w nadrzecznych umocnieniach — Głogów jest wolny.

W okresie końcowych walk 1FB na Pomorzu Zachodnim, który po przełamaniu płd. odcinka Wału Pomorskiego, rozbijał, spychając do Odry, główne siły Grupy Armii „Wisła”, pozycje zabezpieczające w odwodzie nacierających oddziałów radzieckich zajęła II Armia Wojska Polskiego (dalej w skrócie — 2AWP). Po koncentracji w rejonie Krzyż — Dobiegniew, od 15 marca 1945 r. zajęła ona pozycje na płn. od Warty i Noteci na linii Różanki — Kuźnica Żilichowska. Sztab 2AWP stacjonował we wiosce Lipie Góry (pow. Strzelce Krajeńskie). Oddziały polskie stoczyły tu kilka potyczek z rozproszonymi grupami wojsk hitlerowskich. 20 marca 1945 r. 2AWP udała się do nowego rejonu koncentracji, pod Wrocławiem. Jednakże w dniach 5—12 kwietnia 1945 r. część oddziałów 2AWP ponownie znalazła się na ziemiach obecnego województwa zielonogórskiego. 2AWP luzując wojska radzieckie, zajęła pozycje bojowe nad Nysą Łużycką. W rejonie Przewóz — Sanice koncentruje się 10 dywizja piechoty oraz w rejonie Sanice — Sobolice — Prędocice 7 dywizja piechoty 2AWP. Sztab armijny mieści się wówczas w Hłowej (pow. Żagań).

16 kwietnia 1945 r. rozpoczęła się ofensywa berlińska pierwszego i drugiego Frontów Białoruskich oraz pierwszego Frontu Ukraińskiego. W szturmie na Berlin decydujące znaczenie miały uderzenia oddziałów radzieckich 1FB z rejonu Kostrzyn — Cedynia oraz 1FU z rejonu Gubin — Zasieki. Spod Kostrzyna część wojsk 1FB nacierała na płd.-zach. i wspólnie z atakującymi spod Gubina oddziałami 1FU zamknęła w okrążeniu poważne siły nieprzyjaciela, rozbijane następnie również od wsch. przez oddziały 1FB przekraczające Odrę pod Słubicami i Cybinką. W drugiej połowie kwietnia 1945 r. na całym przylegającym do ziem województwa zielonogórskiego odcinku Odry i Nysy nacierały

wojska radzieckie zadając decydujące ciosy brunatnej Rzeszy. Natomiast na pód. od Mużakowa na blisko 50 km odcinku wzdłuż Nysy Łużyckiej dywizje 2AWP, forsując w krwawych walkach rzekę atakowały w kierunku na Drezno. Po 20 kwietnia 1945 r. działania wojenne przesunęły się w głąb terytorium niemieckiego, a 23 dni po szturmie znad Odry i Nysy Łużyckiej podpisany został akt bezwarunkowej kapitulacji Niemiec.

W jednym czasie — nad Odrą czyn zbrojny, a na dalekim Krymie⁴⁾ konsekwencja polityczna — zadecydowały, że powrót odrodzonej Rzeczypospolitej na piastowskie dziedziny zachodnie stał się faktem przesądzonym.

Jest pewna analogia między strategią pierwszych Piastów, umacniających władztwo Polski nad Odrą, a strategią działań wyzwoleniczych 1945 r. po prawie tysiącu lat ponownie wprowadzających Polskę na nadodrzańskie dziedziny. Dawny proces historyczny powtórzył się w skrócie w przebiegu walk zimy — wiosny 1945 r. Droga Mieszka nad Odrą wiodła z Ziemi Lubuskiej na Śląsk, a następnie na Pomorze. W analogiczny sposób dokonało się niedawne wyzwolenie Nadodrza. Nie po raz pierwszy w dziejach potwierdziła się więc strategicznie kluczowa rola Ziemi Lubuskiej, tylekroć razy przedtem wykorzystywana przeciwko jej pierwszym włodarzom.

Daty wyzwolenia miast województwa zielonogórskiego w 1945 r.⁵⁾

Babimost	— 30 stycznia
Bytom Odrzański	— 13 lutego
Cybinka	— 5 lutego
Dobiegniew	— 29 stycznia
Drezdenko	— 29 stycznia
Głogów	— 2 kwietnia
Gorzów Wielkopolski	— 31 stycznia
Gubin	— 28 lutego
Jasień	— 15 lutego
Kargowa	— 30 stycznia
Kostrzyn n/O	— 30 marca
Kożuchów	— 14 lutego
Krosno n/O	— 20 lutego
Lubsko	— 15 lutego
Międzyrzecz	— 31 stycznia
Nowa Sól	— 14 lutego
Nowe Miasteczko	— 14 lutego
Ośno Lubuskie	— 2 lutego
Rzepin	— 3 lutego
Skwierzyna	— 1 lutego
Sława Śląska	— 31 stycznia
Słubice	— 4 lutego
Sulechów	— 4 lutego
Sulęcín	— 3 lutego
Strzelce Krajeńskie	— 29 stycznia
Szlichtyngowa	— 31 stycznia
Szprotawa	— 14 lutego
Świebodzin	— 31 stycznia
Trzciel	— 29 stycznia

Materiały i źródła

Witnica	— 31 stycznia
Wschowa	— 31 stycznia
Zbąszynek	— 30 stycznia
Zielona Góra	— 15 lutego
Żagań	— 18 lutego
Żary	— 15 lutego

Miejscowości zamieszkałe przez polską ludność rodzimą, a mianowicie: Babimost, Kargowa, Stare i Nowe Kramsko, Małe i Wielkie Podmokle, Dąbrówka Wielka, Pszczew, Szarcz, Stoluń, Zielomyśl, Wierzbno, Gorzycko, Goraj, Przytoczna — wyzwolone zostały przez oddziały 1FB w dniach 30 i 31 stycznia 1945 r. (1APG, 8AG 33A, 69A).

PRZYPISY

1. G. Deborin „Druga wojna światowa”, W-wa 1960 r., str. 511.
2. O hitlerowskich fortyfikacjach wojskowych na obszarze województwa zielonogórskiego szersze opisy znajdują się w następujących publikacjach: „Wybrane operacje Armii Radzieckiej w Wielkiej Wojnie Narodowej 1941–1945”, W-wa 1952 r.; Tadeusz Kajan „Ziemia Lubuska wolna”, Zielona Góra 1959 r.; „Nadodrzańskie szkice historyczne” (Włodzimierz Wołoszyn „Wyzwolenie Ziemi Lubuskiej w 1945 roku”), Zielona Góra 1960 r.
3. Skrót oznaczający Międzyrzecki Rejon Umocniony.
4. W lutym 1945 r. odbyła się, zwana krymską lub jałtańską, konferencja szefów rządów trzech wielkich mocarstw koalicji antyhitlerowskiej (Churchill, Roosevelt, Stalin), która zdecydowała o oparciu zachodnich granic odrodzonego państwa polskiego na linii Odry–Nysy Łużyckiej, co następnie w sierpniu 1945 r. potwierdzone zostało postanowieniami konferencji poczdamskiej.
5. Jako aneks do nr 2 z 1961 r. „Wojskowego Przeglądu Historycznego” ukazał się opracowany przez Bolesława Dolatę „Indeks dat wyzwolenia niektórych miejscowości polskich w latach 1944–1945 przez Armię Radziecką i Ludowe Wojsko Polskie”, którego ustalenia pokrywają się z moimi, przy następujących jednak odchyleniach:
 - Głogów 1 kwietnia – wtedy faktycznie miasto było w rękach wojsk radzieckich, podając jednak 2 kwietnia jako datę wyzwolenia uwzględniłem kapitulację ostatnich oddziałów niemieckich broniących się w umocnieniach nadbrzeża odrzańskiego;
 - Kostrzyn n/O 12 marca – wtedy wyzwolone zostały przedmieścia twierdzy, podając jednak 30 marca jako datę wyzwolenia uwzględniłem opanowanie przez wojska radzieckie całej lewobrzeżnej części twierdzy kostrzyńskiej łącznie z linią fortów po tym brzegu Odry;
 - Strzelce Krajeńskie 31 stycznia – u mnie 29 stycznia, Sulechów 31 stycznia – u mnie 4 lutego, Witnica 3 lutego – u mnie 31 stycznia, Wschowa 1 lutego – u mnie 31 stycznia. Dokładniejsza weryfikacja materiałów pozwoli w przyszłości rozstrzygnąć odnotowane odchylenia. Orientacja, na podstawie ogólnego przebiegu walk w danych regionach, pozwala mi opowiedzieć się jako za ewentualnie dokładniejszymi ustaleniami autora „Indeksu...” w przypadku Strzelc Krajeńskich oraz Wschowy.

Materiały i źródła

ZRÓDŁA I OPRACOWANIA

- Gazetki polowe I i II Armii Wojska Polskiego oraz Biuletyn Radzieckiego Biura Informacyjnego ze zbiorów archiwum Muzeum Wojska Polskiego i Centralnego Archiwum Wojskowego.
- Pr. zb. „Wybrane operacje Armii Radzieckiej w Wielkiej Wojnie Narodowej 1941–1945”, W-wa 1952 r.
- Bolesław Dolata „Indeks dat wyzwolenia niektórych miejscowości polskich w latach 1944–1945 przez Armię Radziecką i Ludowe Wojsko Polskie”, aneks do „Wojskowego Przeglądu Historycznego” nr 2 z 1961 r.
- Kazimierz Genzel „Wyzwolenie Śląska”, t. II pr. zb. „Szkice z dziejów Śląska”, W-wa 1958 r.
- Tadeusz Kajan „Fakty i ludzie” (szkic „Początek zwycięskiej wiosny”), Zielona Góra 1960 r.
- Tadeusz Kajan „Ziemia Lubuska wolna”, Zielona Góra 1959 r.
- Ignacy Rutkiewicz „Od Wisły do Odry i Nysy”, t. III/IV „Rocznika Wrocławskiego 1959-60”, Wrocław 1960 r.
- Albert Szaad „Działania wojenne w roku 1945”, pr. zb. „Ziemia Lubuska”, Poznań 1950 r.
- T. K. „Diariusz wyzwolenia Ziemi Lubuskiej”, Nadodrze” nr 2 (17) z lutego 1960 r.
- N. M. Zamiatin „Od Wisły do Odry”, W-wa 1950 r.